

Βιβλιοπαρουσίαση από τη Χριστίνα Αργυροπούλου

Δρ Φιλολογίας, Επίτιμη Σύμβουλο του Παιδ. Ινστιτούτου, συγγραφέα

Μιχάλη Κατσιμπάρδη: Δυο χειμώνες κι ούτε ένα καλοκαίρι

Ο συγγραφέας μάς αποκαλύπτει ότι πρόκειται για αληθινή ιστορία, μια αφήγηση ως μετά-αφήγηση από τον πατέρα στον γιο. Είναι μια ζωντανή και πολύ συγκινητική περιπέτεια ζωής που σε κρατάει σε ένταση από την αρχή έως το τέλος της ανάγνωσης. Η συμμετοχή του αναγνώστη έρχεται σταδιακά και φτάνει σε κορύφωση συμμετοχής μέχρι δακρύων, καθώς η γλώσσα και το ύφος της αφήγησης είναι κοντά στον προφορικό λόγο και κάνει τον αναγνώστη να βιώνει όσα διαβάζει και να συμπάσχει με τον κεντρικό ήρωα και αφηγητή. Αυτές οι προσωπικές μαρτυρίες συγκροτούν μικροϊστορίες καθημερινών ηρώων οι οποίοι βίωσαν κατά τον Β'Π.Π. όλα τα δεινά. Πολλοί αντιστάθηκαν στον κατακτητή, υπέφεραν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, όπως ο κεντρικός ήρωας του βιβλίου από τα γερμανικά στρατεύματα κατοχής, αλλά φευ υπέφεραν και από τους νικητές, που, σε πολιτικό επίπεδο, έθεσαν σε αντίπαλο στρατόπεδο τους χαμένους πολιτικούς τους αντιπάλους. Αυτοί οι διωγμοί, οι εμφύλιοι, ήταν οι πιο σκληροί και οι πιο φθοροποιοί ψυχικά και σωματικά. Έτσι οι μικροϊστορίες του δάσκαλου Κωστή Κατσιμπάρδη αναδεικνύει την ιστορία του τόπου και την ευρύτερη ιστορία της Ευρώπης και τη μακροϊστορία του κόσμου που έζησε τον Β'Π.Π. και τα δεινά του, με όλα τα επακόλουθα σε κάθε χώρα. Εδώ η εστίαση γίνεται στον ελληνικό χώρο και τα παθήματα των αριστερών αγωνιστών, όχι μόνον από τους

κατακτητές, αλλά και από τους εμφύλιους διωγμούς, που συχνά πολιτικά αλλά και τοπικά πάθη και αντιθέσεις πήραν το χρίσμα του καταδότη και του καταδιωκόμενου.

Ο συγγραφέας εκκινεί την αφήγησή του από το παρόν και το αίτημα του πατέρα του να ταξιδέψει στην Κρήτη, ένα νησί που μέσα από τα έργα του Καζαντζάκη είχε αγαπήσει. Η πρώτη πρόταση του πατέρα για αυτό το ταξίδι απέτυχε, διότι ο γιος έβαλε τη δική του προτεραιότητα και δεν υπολόγισε της βουλές της μοίρας και την βαριά ασθένεια του πατέρα του. Οπότε, όταν ο πατέρας αρρώστησε ο γιος-αφηγητής και συγγραφέας οργάνωσε αυτό το ταξίδι, βλέποντας ότι πλησιάζει το τέλος της ζωής του γονιού του και νιώθοντας ενοχές για την τότε αναβολή. Ο πατέρας εβδομηντάρης πια θέλει αυτό το ταξίδι. Έτσι, αυτό το τώρα της αφήγησης δίνει το πλαίσιο όπου θα εξελιχθεί η αφήγηση του πατέρα στον γιο ως πρόκληση και πρόσκληση μνήμης, η οποία οδήγησε σε αυτό το εξαιρετικό βιβλίο-μαρτυρία ατομική, που φωτίζει τη μακροϊστορία και αποτυπώνει το κλίμα εκείνης της εποχής. Πράγματι, πατέρας και γιος γύρισαν την Κρήτη από άκρη σε άκρη, σύμφωνα με την αφήγηση απόλαυσαν την περιήγηση και επικοινωνία με τον πολιτισμό της νήσου. Κατά την επιστροφή, στην καμπίνα, άρχισε η αφήγηση του πατέρα με πολλά flash back στο παρελθόν, το εγγύτερο και το απώτερο. Στην αφήγηση του πατέρα εμπλέκονται και οι μνήμες του γιου, που από την παιδική ηλικία του θυμάται τον πατέρα να απομονώνεται και να γράφει στη γραφομηχανή του. Με εξαιρετική μαεστρία, ο συγγραφέας και εξαιρετος αφηγητής παρουσιάζει τη σχέση πατέρα και γιου, την εξομολόγηση του πατέρα στον γιο, κάτι σαν μνήμης παρακαταθήκη, καθώς ο Κωστής ήταν ήδη βαριά άρρωστος, αλλά θυμήθηκε και αφηγήθηκε τη βιωμένη ιστορία του. Όπου υπήρχαν κενά ο γιος-αφηγητής τα φώτισε μέσα από τις σημειώσεις του πατέρα τις περιπέτειές του στα στρατόπεδα, όπου πάλεψε με το θηρίο του γερμανικού φασισμού και με τον αργό θάνατο -λόγω της αστιτίας και των κακών.

Η μνήμη, που γίνεται γραφή, ιστορία, οδοδείκτης, οδήγησε πατέρα και γιο σε σύμπλευση, με σμίκρυνση του χρόνου, σε καταγραφή της ζωής του πατέρα από τότε που ήταν 18 ετών, ένα καλοκαίρι του 1944. Ο συγγραφέας με αριστοτεχνικό τρόπο μας μεταφέρει στο τότε, στα παιδικά χρόνια του κειμενικού ήρωα, που γεννήθηκε σε ένα ημιορεινό χωριό της Νεμέας, από πατέρα αγρότη, αλλά ανήσυχο, πολιτικά προβληματισμένο, που στην Κατοχή, 1942, ανέβηκε στο βουνό «κι ανέλαβε δράση» (σελ. 27). Τα βήματά του ακολούθησε ο Κωστής από τα 16 χρόνια του, καθώς έγινε μέλος στην αντιστασιακή ΕΠΟΝ, αρχές του 1943 και ανέλαβε δράση ως σύνδεσμος με τα γειτονικά χωριά για να ελέγχουν τις κινήσεις των κατακτητών. Οι Γερμανοί έχουν εξαγριωθεί και διαπράττουν φρικαλεότητες στα Καλάβρυτα, στο Κομμένο της Άρτας, στην Κρήτη, στο Δίστομο και στον Χορτιάτη. Το 1944 οι κατακτητές οργάνωσαν επιχείρηση στην Κυλλήνη, στα Αροάνια και την Κορινθία. Ο συγγραφέας δίνει με ενάργεια την αγωνία του Κωστή τόσο για να σώσει το αρχείο τους, όσο και για να καταφέρει να βρει στη συνέχεια τους δικούς του. Τους βρήκε και κρύφτηκαν για να περάσει η νύχτα. Όταν νόμισαν ότι πέρασε ο κίνδυνος, πλησίασαν στο ποτάμι, ανάμεσα Πετρίου και Νεμέας, αλλά εκεί πιάστηκαν από τον εχθρό, 18 Ιουλίου 1944, 4.30 το απόγευμα. Ο συγγραφέας σημειώνει: «ο μικρός παράδεισος όμως έμελλε να γίνει παγίδα θανάτου» (σελ. 42).

Στη συνέχεια ο αφηγητής ακτινογραφεί την πορεία της σύλληψης του Κωστή, του κεντρικού ήρωα, με όλα όσα έλαβαν χώρα και με τη βοήθεια, βέβαια, κάποιων ντόπιων συνεργατών των Γερμανών. Ο Κωστής ήταν παιδί φανατικό για γράμματα, το είχε δηλώσει στον πατέρα του ότι θέλει να σπουδάσει, αλλά η ιστορία τον πρόλαβε. Ακολουθούν η ανάκριση, τα βασανιστήρια, η μεταφορά στα στρατόπεδα της Τρίπολης, της Κορίνθου, του Χαϊδαρίου και η επιστροφή στην Κόρινθο, απ' όπου θα τον έστελναν στα γνωστά στρατόπεδα της Γερμανίας. Εδώ ο συγγραφέας παρουσιάζει και τη χαροκαμένη μάνα του Κωστή, της οποίας στον εμφύλιο του 1947 πήραν το μεγαλύτερο από τα άλλα δύο αγόρια της. Η μάνα του Κωστή έμαθε για τη σύλληψη και τότε θα περνούσε για την Τρίπολη και πήγε εκεί το 1944 να τον δει, αλλά δεν την άφησαν. Ο Κωστής από την καρότσα της φώναξε, δεν ξέρει αν τον άκουσε. Με τέτοια ασθμαίνουσα αφήγηση ο συγγραφέας εκτυλίσσει τα γεγονότα που σημάδεψαν από πατέρα σε γιο και εγγονό την οικογένειά του. Ακολουθεί η περιπέτεια του Κωστή που βρέθηκε τυχερός όταν βία τον μετέφεραν σε άλλο τρένο, ενώ αυτό που άφησε έπεσε σε νάρκη ανταρτών. Από τύχη, δηλαδή, σώθηκε μόνον ο Κωστής από εκείνο το τρένο. Επιβιβάστηκε στο νέο τρένο με άλλους κρατούμενους για τη Γερμανία, αφού εντωμεταξύ έκαναν ένα σωρό αγγαρείες που τους ζητούσαν οι Γερμανοί. Το μόνο καλό ήταν ότι τον πλησίασε η μάνα του σιωπηλή, όπως ήταν η εντολή, και η μυρωδιά της και το πουλόβερ που του έδωσε τον συντρόφευε σε όλη την υπόλοιπη ζωή του. Έφτασαν στο Χαϊδάρι όπου η αφήγηση κόβει την αναπνοή του αναγνώστη, σχετικά με την πείνα, τη δίψα και τη βία, που ασκούσαν οι κατακτητές στους ομήρους. Τα εντός του στρατοπέδου τεκταινόμενα διαπλέκονται με τα γεγονότα στην Κοκκινιά και την Καισαριανή. Ακολουθεί το μακρινό και βασανιστικό ταξίδι, το δέμα του Ερυθρού Σταυρού, το οποίο δεν ήταν αρκετό για ένα τέτοιο ταξίδι (σελ. 125), ένα ταξίδι σκληρό, βασανιστικό. Ευτυχώς, όμως, ανάμεσα στους κρατούμενους υπήρχε και ένας δικηγόρος, ο Ασημάκης, από το Θησείο, ο οποίος τους εμψυχώνει και τους οργανώνει να λειτουργούν ως κοινότητα στον διαμοιρασμό της τροφής και του νερού για να μπορέσουν να επιζήσουν. Η φρίκη αυτής της πορείας από το Χαϊδάρι στη Γερμανία αποτυπώθηκε στην ψυχή του Κωστή τόσο τραυματικά, που δεν ανέβηκε έκτοτε ποτέ πάλι σε τρένο.

Πέρασαν από τη Βιέννη όπου οι καλοντυμένοι άνθρωποι και η ήρεμη κίνηση της πόλης δεν αποκάλυπτε το μαρτύριο που ζούσαν οι κατακτημένοι λαοί. Η ξεκούραση για λίγο στην ύπαιθρο τούς έδωσε λίγο καθαρό αέρα και ζωντάνια (σελ. 137). Εκεί έγινε το καθαρτήριο λουτρό με το κρύο νερό που ξεπάγιασαν και η σφραγίδα στη γυμνή κοιλιά από τις νοσοκόμες. Έφτασαν μετά από δεκαπέντε μέρες στο στρατόπεδο του Μπίμπλιτς, 2/9/44, ήταν περίπου 400 Έλληνες. Ο συγγραφέας περιγράφει, διαπλέκοντας τον ευθύ λόγο του Κωστή, με τον τριτοπρόσωπο δικό του, δίνοντάς μας πλήρη εικόνα για τη ζωή σε εκείνο το φρικτό στρατόπεδο συγκέντρωσης της πείνας, της δίψας, των καταναγκαστικών έργων, του κρύου και της απουσίας αφοδευτηρίων. Ένας λάκκος έξω από τους κοιτώνες σε χρήση τουαλέτας με τη βρώμα έκανε τη ζωή τους αφόρητη. Οι εντολές δίνονταν στα γερμανικά, ουδείς τα κατανοούσε, οπότε είχαν και τιμωρίες για ανυποταγή. Ευτυχώς αργότερα έκανε χρέη διερμηνέα ένας Έλληνας κρατούμενος, ο οποίος τους εξήγησε ότι τους μετέφεραν εκεί για να προσφέρουν την εργασία τους

ολόκληρη την ημέρα. Εκεί έφτασαν και Ρώσοι κρατούμενοι, οι οποίοι σχολιάζει ο κεντρικός ήρωας ήταν ψυχροί, όπως και οι ντόπιοι χωρικοί, κάτι που τους ξένισε ως αριστερούς. Μέσα από πολύωρη πορεία μέσα από ένα δάσος βρέθηκαν σε έναν χώρο κατασκευής στρατιωτικού αεροδρομίου. Εκεί οι κρατούμενοι έπρεπε να κατασκευάσουν έργα υποδομής, σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα. Επρόκειτο για εξουθενωτική εργασία με πολλή βία και κρύο, καθώς εργάζονταν και στη γέφυρα μέσα στο ποτάμι. Ο Κωστής ήταν ένα παιδί, κουραζόταν υπερβολικά. Κάποιοι κρατούμενοι βοηθούσαν τους χωρικούς στις δουλειές τους, όσοι επιλέχτηκαν ήταν και λίγο τυχεροί, διότι εξασφάλιζαν κάτι για τροφή. Οι κυράδες κρυφά τους έδιναν λίγο ζεστό φαγητό, δηλαδή οι Γερμανοί χρησιμοποιούσαν τους κρατούμενους ως δούλους.

Ο Κωστής δεν εργάστηκε ποτέ στους χωρικούς, τον έστειλαν στο βομβαρδισμένο Μάνχαϊμ και στην πόλη Γκέρνσχαϊμ, δίπλα στον Ρήνο και στην κωμόπολη Βορμς για να δουλέψει σκληρά σε οχυρωματικά έργα, σε γέφυρες μέσα στον Ρήνο, που κοκάλωνε από το κρύο. Το πουλόβερ της μάνας ήταν σωτήριο για τον Κωστή, διότι δεν τους έδωσαν χειμωνιάτικο ρουχισμό ή έστω μια χλαίνη, τα κομματιασμένα παπούτσια τους τα έδεναν με σύρματα, οι ψείρες τους απειλούσαν-πέρα από τις αρρώστιες που παραμόνευαν και τα άλλα δεινά της επιβίωσης. Τους κρατούσε, όμως, η ελπίδα ότι οι Γερμανοί φαίνεται να χάνουν τον πόλεμο.

Ωστόσο ο Κωστής αρρώστησε από πνευμονία, συνήρθε, πολλοί Έλληνες και Ρώσοι πέθαναν. Έτσι η ζωή στο στρατόπεδο συχνά φλέρταρε με τον θάνατο. Γίνεται μνεία και στα εντός του στρατοπέδου και τη συναλλαγή φαγητού με τσιγάρο, για όσους δεν κάπνιζαν, όπως ο Κωστής, οπότε είχαν λίγο περισσότερη μερίδα φαγητού. Η βία ήταν καθημερινή και έπαιρνε πολλές μορφές, σωματική και ψυχολογική. Η πείνα και η βία έφερναν τους Έλληνες σε απόγνωση, όλη εκείνη η ζοφερή κατάσταση αναπαρίσταται, αφηγηματικά, πολύ πετυχημένα από τον αφηγητή και συγγραφέα, σε λόγο απλό και μεστό, που μεταδίδει σκέψεις και συναισθήματα (σελ. 188-197, 198-209). Έφταναν σε αδιέξοδο διότι τους μείωναν το ψωμί και κάποιοι διαμαρτύρονταν, αλλά τους τιμωρούσαν, αυτό υπέστη και ο Κωστής. Εμφανής έγινε ο υποσιτισμός με συνακόλουθη την εξάντληση.

Η ελπίδα, οι φήμες, η διάψευση τους κράτησαν όρθιους, ενώ εκτυλίσσονταν και στιγμές απόγνωσης όπως αυτή που λέει ο Κωστής για τον Γιωργή, από τα Πετράλωνα, ο οποίος είχε εφιάλτες, αναζητούσε τα δυο μικρά παιδιά του και ούρλιαζε μέσα στη νύχτα. Ο αγώνας για επιβίωση ήταν δύσκολος, αλλά η ελπίδα ήττας των Γερμανών τούς κρατούσε ζωντανούς, διαισθάνονται κάποιες μικροαλλαγές στη στάση τους. Ο συγγραφέας εστιάζει σε μικροϊστορίες των κρατουμένων και φωτίζει την ψυχολογία τους ως σύνολο, αλλά και την απάνθρωπη συμπεριφορά των Γερμανών. Όμως, κάποτε έφτασε και η «μεγάλη μέρα», η απελευθέρωση. Η αφήγηση εστιάζει στο τι έγινε εκείνη την ημέρα, στη σύγχυση των κρατουμένων, που δεν γνώρισαν τι ήταν φήμη και τι αλήθεια, οι κατακτητές ήταν λίγο χαλαροί. Τότε έπεσε η ιδέα της απόδρασης, την επιχείρησαν πέντε, ανάμεσά τους ο Γιωργής και ο Κωστής, το δάσος τους προστάτεψε, οργανώθηκαν για να προστατευτούν. Εκεί τους βρήκαν οι Σύμμαχοι και ήρθε η σωτηρία. Περιγράφονται υπέροχα από τον συγγραφέα εκείνες οι δραματικές ώρες, η περιποίηση,

η σωτηρία, η σωτηρία και των άλλων του στρατοπέδου, η ιατρική και φαρμακευτική βοήθεια. Ο Κωστής, αν και πέρασε τόσα δεινά, δεν έχασε την ανθρωπιά του. Η πείνα μετακόμισε τώρα στους Γερμανούς, μια πεινασμένη Γερμανίδα τον πλησιάζει εκεί στο συμμαχικό στρατόπεδο και του ζητάει ψωμί για το παιδί της, δείχνοντας τη βέρα της, ότι, δηλαδή, του δίνει ως αντάλλαγμα τη βέρα της. Ο Κωστής της έδωσε ό,τι μπορούσε και δεν πήρε τη βέρα της, διότι ο Κωστής: «Είχε μάθει από μικρός ότι η προσφορά έχει μόνον αξία, όχι η τιμή. [...] Ο πόλεμος δεν είναι επιλεκτικός, είναι κατάρρα για όλους» (σελ. 250-251). Πολλοί Γερμανοί δήλωναν άγνοια για όσα είχαν γίνει, άλλοι εκφράζανε τον αποτροπιασμό τους και άλλοι δήλωναν μετανοιωμένοι, όπως γράφει ο συγγραφέας και όπως γνωρίζουμε από σχετικές συζητήσεις και ντοκιμαντέρ.

Πολύ συγκλονιστικό και λυρικό είναι το κεφάλαιο που αναφέρεται στην επιστροφή. Ο Κωστής οργάνωσε και έπαιξαν αρχαία τραγωδία, την «Αντιγόνη» του Σοφοκλή, στο Μάνχαϊμ, χόρεψαν παραδοσιακούς χορούς, οι Αμερικανοί ενθουσιάστηκαν, οι κρατούμενοι, ως ελεύθεροι πλέον, έδειξαν με αυτόν τον τρόπο τη χαρά τους και την ευγνωμοσύνη τους. Ήταν μια ειρηνική όμορφη εκδήλωση αποχαιρετισμού των Συμμάχων και των άλλων άρτι ελευθερωμένων ομήρων. Ο Κωστής γράφει γράμμα στη μάνα του, όπως και όλοι οι απελευθερωμένοι, αλλά συχνά τα γράμματα ήταν τόσο πολλά που έφτασαν πολύ αργά ή χάθηκαν. Έτσι και η μάνα του Κωστή δεν πήρε το γράμμα του, αγνοούσε ότι ζει, προσευχόταν, αυτό της έδινε ελπίδα. Ο Κωστής φτάνει στο χωριό του, είναι τόσο αλλαγμένος που ούτε η γειτόνισσά του δεν τον γνώρισε, αλλά του είπε που βρισκόταν η μάνα του. Πήγε ασθμαίνοντας εκεί στην εκκλησία του χωριού, στον Άγιο Δημήτριο, όπου εκτυλίχθηκε μια στιγμή δραματική, μια νουβέλα με αίσιο τέλος. Μπήκε μέσα ψάχνοντας τη μάνα του, κανείς δεν τον αναγνώρισε, μόνον η μαυροφορεμένη μάνα φώναξε το παιδί της. Ο παπάς και θεός του Κωστή σταμάτησε τη λειτουργία, αντηχεί ο λόγος της μάνας, π.χ. «"Ο Κωστής μου!" πρόλαβε να φωνάξει πριν σωριαστεί με βρόντο, λιπόθυμη στο δάπεδο της εκκλησίας» (σελ.277). Ο Κωστής πιστεύει ότι ήρθε ο καιρός να πραγματοποιήσει το όνειρό του, να γίνει δάσκαλος και το κατάφερε μετά από πολλά εμπόδια διότι τον ακολουθούσε ο φάκελος. Αργότερα, παρά το αίτημα του γιου του, δε θέλησε ποτέ να επισκεφθεί το Μπίμπλιτς, το τραύμα αυτό τον ακολουθούσε.

Στο κεφάλαιο με τίτλο «Το ζοφερό μετά» ο συγγραφέας παρουσιάζει τις περιπέτειες του Κωστή στον τόπο του από τη Χωροφυλακή Νεμέας, ερωτήσεις επί ερωτήσεων, ούτε μια ερώτηση πώς επιβίωσε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης. Απογοητεύεται για τη μεταχείριση των ντόπιων. Αρχίζει να οργανώνει τη ζωή του, θέλει να γίνει δάσκαλος, προετοιμάζεται για τις εξετάσεις, ωστόσο έχει περιπέτειες με τον πατέρα του. Πετυχαίνει στις εξετάσεις αλλά του ζητούν πιστοποιητικό φρονημάτων, νέα περιπέτεια για τον Κωστή. Τελικά γίνεται αποδεκτός και γίνεται δάσκαλος, διότι είχε υπηρετήσει στον στρατό το 1947-40, σε χωριό της Φλώρινας, όπου χάρη στον αξιωματικό του πήρε το χαρτί νομιμοφροσύνης για να διοριστεί. Το τελευταίο κεφάλαιο αναφέρεται στο τέλος του ταξιδιού στην Κρήτη, ως επίλογος, και μας συνδέει με το πρώτο κεφάλαιο, με το τώρα της αφήγησης από τον συγγραφέα και αφηγητή, που μας πληροφορεί για την

απώλεια του πατέρα του, καθώς ήταν άρρωστος, από τον οποίο έχει κρατήσει μόνον καλές και τρυφερές στιγμές.

Ο Μιχάλης Κατσιμπάρδης με αυτή την πολυσέλιδη αφήγησή του ζωντανεύει μισό και πλέον αιώνα ζωής, του πατέρα του και της Ελλάδας, με έναν άμεσο και ελκυστικό τρόπο, φωτίζοντας μέσα από την αληθινή ιστορία του πατέρα του, πολλές άλλες ιστορίες, *grosso modo*, όμοιες, οι οποίες αποτελούν σημαντικές ψηφίδες στην ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας.

Αξίζεις πολλά συγχαρητήρια Μιχάλη, διότι αυτή η γραφή κάνει πλουσιότερα τα ελληνικά γράμματα.
